

AGNOTOLOGIA I TERRAPLANISME. LA IGNORÀNCIA EN CADENA DES DEL MITE DE LA TERRA PLANA

ÒSCAR PARDO VILARDELL

Càtedra Ferrater Mora de Pensament Contemporani
Universitat de Girona

Rebut: 2025-02-01

Acceptat: 2025-02-10

RESUM: Aquest article pretén defensar la tesi de la ignorància en cadena. Per a aquest propòsit se centra en el mite de la Terra plana, buscant les motivacions d'índole històrica, filosòfica, social i psicològica. El marc que es fa servir està format pels *Science studies* (STS) com l'agnotologia i la Teoria de l'actor-xarxa (ANT), pels estudis psicològics amb base científica, per les aproximacions a la teoria de la conspiració de Karl Popper i Brian L. Keeley i pels estudis sobre postveritat i desinformació de Harry G. Frankfurt. Aquest article argumenta que a la societat de la hiperconnexió actual, on s'ha perdut la noció de veracitat, es produeix una agnotologia en cadena que provoca que l'individu connecti diferents relats mitjançant correlacions espúries segons la magnificència i l'abast; donant explicacions aparentment senzilles i racionals a fets imprevisibles i incontrolables. De la mateixa manera, es defensa la validesa dels STS per fiscalitzar qualsevol innovació tecnocientífica i, simultàniament, per entreveure l'autenticitat o la falsedat dels relats socioculturals del present.

PARAULES CLAU: Agnotologia; Terraplanisme; ignorància; mite; filosofia de la ciència.

167

Agnotology and Flat-Earthism. Ignorance in a knock-on effect since the flat Earth myth

ABSTRACT: The present article aims to defend the thesis of ignorance in a knock-on effect. For this purpose, it focuses on the flat Earth myth, seeking its historical, philosophical, social and psychological motivations. The framework employed comprises Science Studies (STS) such as agnotology and Actor-Network Theory (ANT), psychology based in scientific method, approaches to conspiracy theory by Karl Popper and Brian L. Keeley, and studies on post-truth and misinformation by Harry G. Frankfurt. This text argues that in today's hyperconnected society, where the notion of veracity has been dismissed, an agnotology in a knock-on effect is produced, and causing people to connect different stories through spurious correlations according to their magnificence and scope;

giving apparently simple and rational explanations to unpredictable and uncontrollable events. In the same way, the STS validity is defended to monitor any techno-scientific innovation and, simultaneously, to glimpse the authenticity or unreliability of present socio-cultural narratives.

KEYWORDS: Agnotology; Flat-Earthism; ignorance; myth; philosophy of science.

1. Introducció a la hipòtesi

avui probablement per a la majoria parlar de la idea de la Terra plana resultarà absurd, poc productiu i fins i tot objecte de bafa. No obstant això, vivint a l'era de l'opinió i de la hiperconnexió es considera molt rellevant intentar furgar en aquest tipus de teories que compten amb un nombre gens negligible de fidels. A tall d'exemple, el jove youtuber espanyol Oliver Ibáñez disposa d'un canal amb més de mig milió de seguidors on ha publicat centenars de vídeos on narra, recolzant-se en documents i imatges, un ampli ventall d'idees que giren al voltant de la conspiració i el Terraplanisme.

El marc teòric sobre el qual se sustentarà aquest article és el concepte d'agnotologia concebut per Robert Proctor l'any 1995. De la mateixa manera, serà útil versar sobre els estudis precedents sobre la veracitat dels progressos científics com els de Karl Popper i Marshall McLuhan, i també alguns treballs més actuals com els de la historiadora de la ciència Naomi Oreskes o els referents a la teoria de la conspiració de Brian L. Keeley, entre altres. De la mateixa manera, es practicarà una breu incursió a la Teoria de l'actor-xarxa (ANT), que serà de molta utilitat per discernir la intencionalitat dels diversos agents que intervenen en una relació específica. Recollint tot allò que s'ha exposat, es podrà defensar la hipòtesi principal d'aquest text que s'ha volgut batejar com a «agnotologia en cadena», un fet que s'explica sobretot des del context sociopolític actual i la psicologia. Justament, les aproximacions filosòfiques dels *Science Studies* (STS), de les quals formen part les ara esmentades agnotologia i ANT, poden ser eines vàlides per fiscalitzar constantment el progrés tecnocientífic i ajudar a la comprensió de la postveritat i els mites. Avui dia, el coneixement i el mètode científic es posen en dubte de la mateixa manera que la veracitat d'un relat qualsevol, i se'ls atorga la potencialitat de ser envaïts per l'ombra de poders ocults i manipuladors. Com afirmen Oreskes i Conway a *Mercaderes de la duda*: «Los científicos se muestran confiados en poder identificar mala ciencia cuando la ven. Es ciencia obviamente fraudulenta, en la que los datos han sido inventados, mezclados, manipulados» (2010: 153). Per aquesta raó, els STS poden ajudar a revestir amb robustesa i so-

fisticació el coneixement tecnocientífic, examinant-lo al detall i, simultàniament, enaltint-lo quan sigui necessari.

2. Sobre l'agnotologia i la desinformació

A la dècada dels anys cinquanta del segle passat, Marshall McLuhan ja va assajar la concepció de «macromite» amb enormes ressonàncies amb el que avui passa. En el gran adveniment dels artefactes dels mitjans de comunicació de masses i de la societat de l'espectacle, com el que va representar per exemple el cinema de Hollywood, McLuhan va situar el focus en la permeabilitat necessària dels coneixements establerts respecte a l'època en què sorgien; la va nomenar «època postliterària» (1959: 340). Resulta també sorprenent com inclou la sospita que la creació del mite tindrà cada vegada més relació amb allò que creu i crea l'espectador, i menys amb allò que fa el productor habitual encarnat, pel que aquí s'està tractant, en la figura del científic; una idea amb grans paral·lelismes amb les plataformes de la web 2.0 actuals: «But in the arts of the past century, the swing has been away from the packaging for the consumer to providing do-it-yourself kits. The spectator or reader must now be cocreator» (McLuhan, 1959: 345). De la mateixa manera, val la pena citar la tasca de Karl Popper tant en el camp de la recerca lògica de la veritat (1976), com en la radiografia de la teoria de la conspiració que va efectuar a *La sociedad abierta y sus enemigos* (1945) sobre la que es versarà uns paràgrafs més endavant.

Tot i reflexionar sobre la confusió que sobresurt en la seva terminologia, confontent-se amb «el secreto, la estupidez, la apatía, la censura, la desinformación, la fe y el olvido» (2020: 18), Robert Proctor situa inicialment la rellevància de la ignorància en oposició al coneixement. Sobretot destaca que, de la mateixa manera que en el camp de l'epistemologia les aportacions han estat constants i diverses, a l'agnotologia també cal fer un esforç per establir un aprofundiment i un mètode, atès que la ignorància és una de les grans culpables de la distorsió del coneixement tecnocientífic; «Debe haber tantos tipos de ignorancia como de conocimiento, quizá más, dada la escasez de nuestro conocimiento en comparación con la inmensidad de nuestra ignorancia» (2020: 19). Per tant, la seva voluntat és establir un sistema que detecti tot allò que tingui relació amb la ignorància, des de la seva generació i estructuració, fins al seu desenvolupament i objectius conscients o inconscients. Afirmant que la ignorància es pot generar per «negligencia, olvido, miopía, extinción, secreto o supresión» (2020: 19), Proctor l'ordena en tres classes:

en primer lloc, la ignorància com a estat nadiu, definint-la com aquell desconeixement que, sense la necessitat de ser pernicios, sí que pot actuar molt en contra del saber i, a la vegada, vol o pot ser resolt per aquest. És aquella agnotologia centrada en la superstició, la creença, les ingenuïtats de joventut. O també aquella classe d'ignorància que es pot transformar en productiva per a la generació de sabers. Proctor posa com a exemple la famosa sentència socràtica (2020: 21), i parla d'una «ignorància fètil» (2020: 44). En segon lloc, estableix la ignorància com a regne perdut o d'elecció selectiva (o construcció passiva) (2020: 23), assenyalant la perspectiva política i social de l'agnotologia. Es podria definir mitjançant la qüestió: Per què se sap això i no allò altre? I parteix de la noció que la investigació és sempre selectiva. Una innovació tecnocientífica té un rumb definit per diferents implicacions de tota naturalesa: culturals, econòmiques, polítiques, etc. Finalment, Proctor disposa la construcció activa de la ignorància o l'artifici estratègic (2020: 25) sobre la qual se centra la major part del seu estudi, sobretot referent a la investigació de les empreses tabaqueres i la demostració que aquestes van crear agnotologia de forma deliberada per emascarar els danys àmpliament demostrats que suposava, i suposa, el consum de tabac i la seva relació amb les malalties com el càncer de pulmó. Proctor fixa allò que es podria batejar com «la ciència contra la ciència», quedant il·lustrat que des de molts sectors es contracten individus amb formació científica i acadèmica perquè creïn evidències falses que en la majoria dels casos només responen a l'enriquiment econòmic personal.

170

Un altre dels factors que sospita Proctor i que és fonamental per a aquest article és que el naixement d'internet suposa un creixement de la ignorància (2020: 22). El que Proctor va teoritzar lleument ha estat aprofundit en els darrers anys a partir de l'aparició de les xarxes socials i de conceptes com «postveritat» o «desinformació». McLuhan ja va destacar l'empatx i la hiperconnexió que, segons ell, es produiria amb l'adveniment del telègraf; resulta sorprenent com aquest exemple és plenament homologable a la realitat actual des de l'arribada d'Internet:

Since the telegraph, then, the forms of Western culture have been strongly shaped by the spherelike pattern that belong to a field of awareness in which all the elements are practically simultaneous. [...] At least, let us be prepared to consider carefully the formally auditory character in the telegraph and in subsequent electronic forms of codifying information.

For the formal causes inherent in such media operate on the matter of our senses. (McLuhan, 1959: 341-342)

Per tant, avui les plataformes controlades per les grans tecnològiques han convertit la realitat, les idees i el coneixement en dades; unes dades recol·lectades de forma opaca pels algorismes i transformades en el producte estrella del mercat capitalista mundial (Webb, 2019). Aquest context és l'idoni per a la proliferació de la mentida activa que teoritza Frankfurt (2005: 70), amb molts punts en contacte amb l'agnotologia de construcció activa de Proctor. Frankfurt ja manifesta d'entrada les dificultats que comporta la cerca i definició del terme *bullshit*; la traducció de Miguel Candel de l'obra de Frankfurt proposa amb encert la paraula «charlataneria» (2005: 9). En català existeix la paraula «falòrnia» que el DIEC2 defineix així: «Idea errònia, raó feble, predicció gratuïta, etc., que hom dona com a incontrovertible, com a decisiva, com a cosa segura, etc.» Com es veurà, aquesta idea, que també té implicacions amb la ignorància com a estat nadiu de Proctor, serà bàsica per definir el Terraplanisme d'avui i la noció d'ignorància en cadena que aquest article suggereix. És un desconeixement que no ha de ser necessàriament bo o dolent, un coneixement lligat a la fe, a la desconfiança respecte al poder, o a la manca de formació. Frankfurt assenyala que «[el charlatán] no rechaza la autoridad de la verdad, como hace el embustero, ni se opone a ella. No le presta ninguna atención en absoluto. Por ello la charlataneria es peor enemiga de la verdad que la mentira.» (2005: 74)

171

3. Què és el terraplanisme?

a priori, totes les civilitzacions anteriors a la grega clàssica van creure que la Terra era plana (Asimov, 1964: 6). En cas contrari, no ha quedat cap prova ni vestigi que ho indiqui. Cap al 550 aC, Anaximandre va ser el primer a afirmar que el planeta era una superfície corba de nord a sud, una mena de forma cilíndrica. Aproximadament un segle després seria el pitagòric Filolau qui formularia la idea esfèrica de la Terra, concepció que ràpidament seria adoptada pels grans noms del pensament clàssic, des de Plató fins a Aristòtil (Asimov, 1964: 9). Per demostrar l'esfericitat del planeta els clàssics grecollatins es van basar en l'empirisme. Per exemple, en la navegació es van adonar que a mesura que s'allunyaven de port, les embarcacions s'enfonsaven, un fet que no seria possible en una superfície plana, ja que el vaixell s'empetitiria en la totalitat de la seva forma.

De la mateixa manera, viatgers que arribaven del nord afirmaven que el dia durava menys, o que travessant l'equador les estrelles giraven cap a un altre pol; Plini el vell assegurava que a l'Índia les ombres queien cap al sud (*Naturalis historia*, 2.75; Martín Prieto, 2022: 396). Els astrònoms grecs també ho van explicar amb els eclipsis, ja que independentment del lloc respecte a la Terra que ocupessin la Lluna o el Sol al moment d'un eclipsi, l'ombra projectada sempre era circular: l'únic cos geomètric amb la propietat de crear ombres sempre amb la secció circular és l'esfera. Igualment, l'experiment més rellevant va ser el d'Eratòstenes. Amb la hipòtesi inicial que, si es col·loquen dos punts a la superfície de la Terra i es traça una línia recta entre ells aquesta línia serà la petita secció d'un cercle, cap al 240 aC durant el solstici d'estiu, Eratòstenes va mesurar l'ombra d'un pal situat a la ciutat d'Alexandria i un altre a la ciutat de Syene –avui Assuan–, dues ciutats separades per una distància de vuit-cents quilòmetres. Mesurant la diferència entre les ombres que projectava el Sol, sabent que en el solstici està situat en el punt més elevat, va establir els set graus i escaig de curvatura del planeta (Asimov, 1964: 11). Aquesta evidència fruit d'un exercici de trigonometria elemental és tan incontestable que va ser traslladada al llarg dels segles només amb algunes figures detractores. L'esfericitat va ser tan inapel·lable que, malgrat no haver estat demostrada de forma física fins al retorn de l'expedició de Fernando Magallanes de l'any 1522, després d'haver finalitzat la primera volta al món –disset segles després de l'experiment d'Eratòstenes–, es va mantenir com una veritat indiscutible. Sovint l'edat mitjana ha estat una època titllada d'obscurantista en tots els sentits i, per tant, fecunda de supersticions i agnotologies, una concepció promoguda principalment pels renai-xentistes en la voluntat d'enaltir el seu adveniment en detriment del període precedent. Emperò, com demostra Martín Prieto (2022), l'autoritat de l'herència del coneixement d'Aristòtil o Ptolemeu va mantenir la idea de la Terra esfèrica de manera transversal en l'educació i la transmissió dels sabers escolàstics. Es pot citar Sant Agustí quan fa referència al planeta com una «*globosa moles*» (*De Genesis ad litteram*, 1.12), és a dir, en forma de globus o esfera.

No obstant això, també van existir defensors de la Terra plana. Un dels primers i més rellevants va ser Plutarc, que no era capaç de concebre els homes dels antípodes en un món esfèric. Lactanci també es va unir a aquesta idea dedicant-li un capítol sencer de les *Institutiones divinae* caricaturitzant la suposada falsa noció dels antípodes (Martín Prieto, 2022: 398). Tot i això, la idea del Terraplanisme que ha arribat fins avui té el seu germen en l'èxit de la novel·la de

Washington Irving sobre els viatges de Cristòfor Colom, *The life and voyages of Christopher Columbus* (1828), on es narra un suposat diàleg entre una junta religiosa d'experts de Salamanca i Colón; els primers no creuen en les teories del navegant i, per tant, desconfien de l'esfericitat del planeta (Martín Prieto, 2022: 409). Coetani a la publicació de l'obra d'Irving, va sorgir l'escriptor i l'inventor Samuel Birley Rowbotham, que va escriure *Zetetic astronomy: Earth not a globe* (1849). Una obra que defensava el Terraplanisme amb un mètode científic creat pel mateix autor i que va batejar com a «zetecisme». Unint les influències d'altres figures com la d'Elizabeth Blount i la Universal Zetetic Society, i la de l'ultrareligiós Wilbur Glenn Voliva, l'any 1956 Samuel Shenton va fundar l'organització més important i amb més activitat fins avui dia en defensa de la Terra plana: *The Flat Earth Society*. Aquest grup compta amb milers de participants que fan donacions, té centenars de documents indexats, suposats estudis i articles científics que defensen les seves tesis, desenes d'hores de documentals, i organitza ponències a tot el món. A tall d'exemple es poden destacar les sèries documentals *¿Qué diablos pasó en la Tierra?* o *La historia perdida de la Tierra plana* produïts pel grup *Pachamama Flat*, o les trobades terraplanistes de Barcelona: el 10 de setembre de 2022 es va celebrar la tercera edició que va reunir prop de cinc-centes persones (Marchena, 2022).

4. Terraplanisme i ignorància en cadena

com ja assegurava Karl Popper a *La sociedad abierta y sus enemigos*, les conspiracions existeixen des dels orígens de la civilització. Des dels *Idus Martii* que van derrocar Juli Cèsar fins al famós cas *Watergate*, múltiples personatges i organitzacions han lluitat per aconseguir el poder fent servir qualsevol mitjà. Per tant, amb l'expansió de les comunicacions i la sèrie d'exemples que ofereix la història de la civilització, els terraplanistes tenen on agafar-se. Aquest seria un dels principals motius de l'agnotologia en cadena. Consultant els vídeos i documents dels canals oberts com els de l'abans esmentat Oliver Ibáñez, o d'altres famosos terraplanistes com Iru Landucci, Javi Poves o Dani Márquez, en els seus pensaments i reflexions ràpidament estableixen la interrelació directa de factors socials que suposadament estarien orquestrats per certs poders ocults. A més, la pandèmia de la Covid-19 ha magnificat encara més aquest fenomen. Es comença desconfiant legítimament de les grans tecnològiques, després de les vacunes, per pensar que el virus no existeix, que l'Holocaust no va existir, fins a creure que el viatge a la Lluna va ser un muntatge, que

Marilyn Monroe mai no va existir o que la superfície de la Terra és plana, envoltada per un mur de gel antàrtic i protegida per una immensa cúpula transparent. El Terraplanisme representa a la perfecció aquesta peça del dòmino que desencadena la ignorància en cadena, o que es troba enmig de la reacció en cadena per a connectar diferents agnotologies que altrament no tindrien una connexió possible. Aquesta correlació espúria queda defenestrada des de molts vessants. Per exemple, Popper ja demostrava que la majoria de les conspiracions reals i planificades mai no van tenir èxit (1945: 261). Les agendes dels diferents poders públics i privats són tan nombroses i diverses, abraçant tants individus i organitzacions, que resulta impossible establir una conjura planetària; l'individualisme actua amb massa preeminència. Com analitza Keeley (1999), les teories de la conspiració són una resposta que la racionalitat humana intenta trobar davant dels fets imprevisibles. Utilitzant en diverses ocasions l'expressió eloqüent «shit happens», Keeley exposa diversos casos de la teoria de la conspiració i com vindrien a ser una idea hereva de la rigidesa en el comportament i la tranquil·litat existencial que suposava, per exemple, l'imperi de la religió als segles precedents; no calia preguntar-se per la realitat, aquesta ja se servia ben digerible i inqüestionable. Sembla impossible que Lee Harvey Oswald en solitari planegés ser a Dallas aquell novembre del 1963 i disparar contra John F. Kennedy. En nom de l'antropocentrisme més tradicional, sembla més plausible pensar que va ser un membre contractat en secret per una organització poderosa amb la voluntat d'acabar amb el poder de la família Kennedy fos com fos. Com argumenta Keeley:

Conspiracy theorists are, I submit, some of the last believers in an ordered universe. By supposing that current events are under the control of nefarious agents, conspiracy theories entail that such events are *capable of being controlled* [cursiva en l'original] [...] The conspiratorial world view offers us the comfort of knowing that while tragic events occur, they at least occur for a reason, and that the greater the event, the greater and more significant the reason (1999: 123-124).

No s'està afirmant que les conspiracions no existeixin, ni tan sols que, per continuar amb l'exemple, l'assassinat de Kennedy fos planejat per la màfia, els soviètics, els cubans, els jueus o els Illuminati. El que defensa l'agnotologia en cadena és la correlació infundada i il·lògica que s'estableix entre relats impossibles de connectar entre si. Des d'aquesta perspectiva, l'agnotologia en cadena també es pot

demostrar amb la psicologia. Aquest article no pretén entrar en aquest camp de manera profunda, però fàcilment es poden posar a damunt de la taula arguments clàssics de la psicologia conductista com, per exemple, els biaixos i la dissonància cognitiva de Leon Festinger, o l'efecte Dunning-Kruger conegut popularment com a «cunyadisme», per a remetre directament a aquesta qüestió. D'altra banda, l'auge de la web 2.0 també és un factor determinant a l'agnotologia en cadena. Des del disseny en la programació de les plataformes de la web 2.0 s'han detectat les *echo chambers* (Quattrociocchi, Scala i Sunstein, 2016). Mitjançant la navegació per internet i l'acceptació de les *cookies* i els Termes d'Usuari determinats de cada xarxa social o entorn web, els algorismes proposen una sèrie de continguts adaptats a les preferències de cada usuari. Aquest fet és present a l'àmbit comercial per oferir productes d'acord amb els interessos de cada client i, de la mateixa manera, també s'utilitza en la creació de grups de pensament i ideologia cada cop més tancats en les seves teories i reflexions. Fent servir la semàntica de «cadena», la programació centrada en l'usuari fixa els engranatges dels grups creant cadenes d'ignorància que es retroalimenten. Aquesta tecnologia explicaria també l'auge d'altres teories de la conspiració com els antivacunes. Per citar només un parell d'exemples, en l'espectre ideològic són coneguts els fòrums que deriven amb freqüència cap a línies de pensament extremista i conspiranoic com *Discord* o *Forocoches*.

175

Per defensar encara més aquesta hipòtesi i tal com s'ha avançat, resulta interessant afegir un altre dels mètodes dels STS desenvolupats als anys vuitanta per Michael Callon, Bruno Latour i John Law, la Teoria de l'actor-xarxa (ANT). La modernitat determinista es basava en unes dicotomies inflexibles: naturalesa-cultura, ciència-tecnologia, subjecte-objecte, etc. Breument, el model ANT pretén enderrocar aquestes barreres i compondre els seus estudis mitjançant una simetria generalitzada. La jerarquia queda aplanada i tot el que intervé en el procés tecnocientífic afecta la resta. Fins ara, la sociologia de la ciència es fixava únicament en el resultat final o en el producte que apareixia fruit d'una investigació, l'ANT proposa introduir-se en tot el procés de creació, des de la gènesi fins a la consecució, passant per totes les fases intermèdies; es teixeix una xarxa relacional. Per no caure en la distinció entre humans i no-humans que intervenen en un desenvolupament tecnocientífic, tots els elements són anomenats «actants» (Latour, 2005: 82), i per definir els diversos tipus d'interaccions que es produeixen entre ells, Latour utilitza la semàntica que ofereix el verb «traduir» (2005: 158). Amb tot, Latour proposa desfer-se de la denominació «Teoria de l'actor-xarxa» i aproxi-

mar-se més a les metes i procediments d'aquest mètode, batejant-lo com a «sociologia de les associacions» (2005: 245). Així, prenent la terminologia de l'ANT i centrant-se en el Terraplanisme, es poden plantejar múltiples qüestions en la línia de demostrar la hipòtesi que aquí s'està defensant: Quins interessos tenen els actants que produeixen els documents, imatges o convencions que defensen la Terra plana? D'on apareixen els diners? Quin grau d'informació i de formació tenen tots els actants?

5. Reflexions finals i conclusió

La hipòtesi sustentada en aquest article, batejada com a «agnotologia en cadena», queda justificada de forma multidisciplinària gràcies als STS, la psicologia i els estudis referents a la teoria de la conspiració i la postveritat. Per la seva magnificència i evidenciada invalidesa, el mite de la Terra plana encarna una peça important del puzzle agnotològic perquè intervé a la majoria dels actants que manifesten ignorància en cadena. A la pràctica totalitat de fonts consultades, els defensors de la Terra plana també creuen en altres teories de diferent naturalesa. La resposta més comuna se centra en una entitat que anomenen «el Poder», que des de l'opacitat estén els seus tentacles per tot el món. A més, el fet d'haver teixit aquesta hipòtesi ja serà motiu suficient perquè un sector titlli aquest text i el seu autor de «servidor del poder» o altres qualificatius rocambolescos. Al contrari, i com ja s'ha afirmat, les conspiracions existeixen i no tot el saber està relacionat amb la ciència. Tot i això, des de l'agnotologia en cadena es pretén argumentar que els fets no sempre tenen una explicació senzilla, interconnectada i oculta, i només disponible per als que han aconseguit sortir de la caverna. En aquest sentit, han aparegut en els darrers anys diverses persones que han convertit aquesta «il·luminació» en el seu *modus vivendi*, pronunciant conferències, concedint entrevistes i venent milers d'exemplars dels seus llibres. Es pot citar el cas de Cristina Martín Jiménez, una periodista que, des del suport de l'acadèmia mitjançant l'acceptació de la seva tesi a la Universitat de Sevilla, *Interrelación entre el poder socio-político-mercantil y el poder mediático mercantil: El "Club Bilderberg" (1954-2016)* (2017), ha convertit l'agnotologia en cadena en el seu *ethos*. Per dir només un exemple, en qualsevol de les seves participacions en els vídeos del canal *Periodista Digital*, s'observen totes les característiques de l'agnotologia en cadena: connexions espúries, referències al poder ocult, biaix ultraliberal, religió i ultraconservador, etc. A la manera foucaultiana, les tensions del poder existeixen i s'autoinflueixen,

però la llarga taula al búnquer d'una gran mansió, amb un grup d'homes decidint i dominant el món, és més aviat una construcció lligada a la ficció de Hollywood.

Acumulant tot l'exposat, el Terraplanisme avui també s'inscriu en l'agnotologia com a estat nadiu que va teoritzar Proctor. És una creença que respon a una ignorància innocent fruit de l'integritat religiosa o de la condició humana, aquella que cerca una resposta racional a tot el que passa. La incommensurabilitat i imprevisió de les accions naturals o del comportament humà són sovint un xoc frontal contra l'esdevenir de cada individu, l'agnotologia en cadena i el Terraplanisme com un dels seus engranatges més famosos són exemples de respostes a problemes que s'escapen dels sentits més elementals. *A priori*, en aquest cas no sembla que hi hagi una mà perversa que busqui l'enriquiment personal. Tornant a la terminologia de la Teoria de l'actor-xarxa, les traduccions que es manifesten entre els actants no tenen cap relació pèrfida que contingui, en principi, el benefici monetari. Per exemple, el preu de l'entrada en una de les convencions terraplanistes de Barcelona era de «només» divuit euros i s'observava, per exemple, al reportatge de la divulgadora Rocío Vidal (2019), com pràcticament la totalitat dels assistents eren persones de tota condició, mogudes simplement per la curiositat o per certs comportaments excèntrics o lligats al friquisme. Tot i això, cal mantenir-se en alerta respecte a organitzacions com FE-CORE Inc. (Flat Earth Community Organization), una suposada agència de científics que organitza experiments i viatges per demostrar la hipòtesi de la Terra plana. S'han denunciat diversos pagaments de milers d'euros per expedicions hipotètiques a l'Antàrtida amb la voluntat de demostrar «la veritat». Sense treure's encara la jaqueta de l'ANT, aquí sí que intervenen uns actants amb capital privat que desvien l'objectiu d'altres actants transformats en clients. Aquests darrers creuen que aconseguiran el seu objectiu, mentre que en realitat l'únic que faran és perdre una suma considerable de diners; FECORE Inc. desvia els terraplanistes a través d'una drecera enganyosa que els afavoreix a ells i no als incrèduls respecte a l'esfericitat del planeta.

En última instància, seguint el que també conclou Proctor (2020: 44), cal vetllar perquè l'única ignorància que es doni sigui aquella productiva. Proctor cita el viatge de Cristòfor Colom com una fita molt rellevant de la comunicació planetària fruit de la ignorància positiva i fèrtil. De la mateixa manera, cal situar el focus damunt de qualsevol *bullshit*, o connexions de *bullshits*. Una bona formació acadèmica o un context social estable no immunitza l'individu de

caure en qualsevol agnotologia perversa ni en el posterior encadenament que aquí s'ha assenyalat, però sí que donen a cada individu armes de crítica i verificació. És per això que el més important rau en l'educació que formi un esperit crític. Com argumenta Keeley (1999: 121), la qüestió és que molts dels coneixements establerts científicament requereixen una experimentació que no està a l'abast de la majoria dels individus. Tot i això, l'estudi a partir de mètodes com l'agnotologia, la teoria de la conspiració o l'ANT han de ser útils per establir i analitzar encara més detalladament les innovacions tecnocientífiques. La ciència d'avui inclou publicacions, revisió d'experts, la reputació i l'acreditació tant de les institucions com del personal universitari i acadèmic, en definitiva, una sèrie de mecanismes que, sumats a aquestes metodologies dels STS, són la garantia de la fi de tota ignorància perniciosa, i que deixi lliure únicament aquella agnotologia fructífera. La veritable ignorància que ha d'estar disponible i potenciada és la que està lligada només a la curiositat sempiterna de la condició humana.

Bibliografia

178

- ASIMOV, I. (1964). *El universo*. Madrid: Alianza Editorial.
- BRONCANO, F. (2020, 6 d'octubre). *El poder de la ignorancia*. Conferencia inaugural de la Facultad de Filosofía y Letras de Granada [en línia]. Consultat el 20 de juliol de 2023 de <https://www.youtube.com/live/HyqGvJ2hzHw>
- FRANKFURT, H. G. (2005). *On bullshit. Sobre la manipulación de la verdad*. Barcelona: Editorial Paidós.
- KEELEY, B. L. (1999). «Of conspiracy theories». *The Journal of Philosophy*, 96(3), 109-126. <https://doi.org/10.2307/2564659>
- LATOUR, B. (2005). *Reensamblar lo social. Una introducción de la teoría del actor-red*. Buenos Aires, Ediciones Manantial.
- MARCHENA, D. (2022, 11 de setembre). *III Trobada Terra Plana. El congrés terraplanista surt rodó* [en línia]. La Vanguardia. Consultat el 20 de juliol de 2023 de <https://www.lavanguardia.com/encatala/20220911/8516178/congres-terraplanista-surt-rodo.html>
- MARTÍN PRIETO, P. (2022). «La Tierra plana en la Edad Media: un mito contemporáneo». *Espacio, Tiempo y Forma*, 35, 391-414. <https://doi.org/10.5944/etfiii.35.2022.31115>
- MC LUHAN, M. (1959). «Myth and mass media». *Daedalus*, 88(2), 339-348. <http://www.jstor.org/stable/20026500>
- ORESQUES, N. y CONWAY, E. M. (2010). *Mercaderes de la duda*. Madrid: Capitán Swing.

- POPPER, K. (1945). *La sociedad abierta y sus enemigos*. Buenos Aires: Editorial Paidós.
- POPPER, K. (1976). «A note on verisimilitude». *The British Journal for the Philosophy of Science*, 27(2), 147-159. <https://doi.org/10.1093/bjps/27.2.147>
- PROCTOR, R. (2020). «Agnotología». *Revista de Economía Institucional*, 22(42), 15-48. <https://doi.org/10.18601/01245996.v22n42.02>
- QUATTROCIOCCHI, W. et. al. (2016). «Echo Chambers on Facebook», *SSRN Journal*, discussion Paper N° 877, 09/2016, 1-15. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2795110>
- RUSSELL, J. B. (1991). *El mito de la Tierra plana*. Barcelona: Editorial Stella Maris, 2014.
- VIDAL, R. (2019, 22 de gener). *Seis horas con 300 Terraplanistas | Encuentro Tierra Plana en Barcelona* [en línia]. Consultat el 21 de juliol de 2023 de <https://youtu.be/mEAMqxNNO2U>
- WEBB, A. (2019). *Los nueve gigantes: Cómo las grandes tecnológicas amenazan el futuro de la humanidad*. Barcelona: Ediciones Península.

Correspondència**Òscar Pardo Vilardell**

Càtedra Ferrater Mora de Pensament Contemporani

Universitat de Girona

<https://orcid.org/0000-0001-6960-5348>opardvi@gmail.com